

Lelde Metla-Rozentāle
Rīgas Stradiņa universitāte

LATVIJAS VĒLĒTĀJU AKTIVITĀTE UN IZVĒLES 2024. GADA EIROPAS PARLAMENTA VĒLĒŠANĀS

LATVIAN VOTER TURNOUT AND PREFERENCES IN THE 2024 EUROPEAN PARLIAMENT ELECTIONS



Lelde Metla-Rozentāle, *Mg. sc. soc., Mg. oec., Ph. D. cand.*, RSU Sociālo zinātņu fakultātes programmu grupas “Starptautiskā politika un sabiedrības studijas” direktore, studiju virzienu “Socioloģija, politoloģija, antropoloģija” vadītāja, politoloģe un lektore. Vairāk nekā 15 gadus veic iekšpolitikas un starptautiskās politikas jautājumu izpēti un analīzi. Kā pētniece un politisko procesu komentētāja izstrādājusi Latvijas un starptautiska mēroga zinātniskas un populārzinātniskas publikācijas, gan pētot tādas iekšpolitiski nozīmīgas jautājumus kā politiskās elites rekrutācija, prezidenta institūta nozīme Latvijā, jauniešu līdzdalība politikā, gan vērtējot procesu norisi ES, piemēram, ES klimata politiku un tās integrāciju Latvijā. Kā politisko procesu eksperte sniedz komentārus plašsaziņas līdzekļos.

E-pasts: lelde.rozentale@rsu.lv

Kopsavilkums

Rakstā analizēta Latvijas vēlētāju aktivitāte un izvēles 2024. gada Eiropas Parlamenta (EP) vēlēšanās. Eiropas Parlaments ir pasaulē vienīgā tieši ievēlētā starptautiskā institūcija, kas ļauj ikvienam Eiropas Savienības (ES) pilsonim ietekmēt visas Eiropas kopējo nākotni. Latvijā 2024. gada vēlēšanās piedalījās 33,82% balsstiesīgo vēlētāju. Tas liecina par iepriekš novērotās vēlētāju aktivitātes samazinājuma tendences palēnināšanos un vērtējams kā pozitīvs rādītājs attiecībā uz vēlētāju iesaisti demokrātijas pamatprocesos, t. i., vēlēšanās. 2024. gada EP vēlēšanas notika ģeopolitisko krīžu, tostarp Krievijas un Ukrainas kara, kontekstā, kas neapšaubāmi ietekmēja vēlētāju lēmumus un izvēles. Rezultāti liecina, ka vēlētāji deva priekšroku stabilām, atpazīstamām politiskajām partijām un kandidātiem, kuru līdzšinējā darbība palīdz prognozēt to politisko rīcību arī nākotnē. Šāda vēlētāju stratēģija nāca par labu partijām un apvienībām, kas jau pārstāvētas Eiropas Parlamentā, piemēram, “Jaunajai Vienotībai”, “Latvijas attīstībai” un “Nacionālajai apvienībai”. Tomēr EP ievēlēto partiju klāstu papildināja arī vairāki jauni spēki – “Apvienotais saraksts”, “Latvija pirmajā vietā” un “Progresīvie” –, kas spēja vēlētajus uzrunāt ar saviem atpazīstamajiem līderiem. Tāpat partijas “Progresīvie” panākumus lielā mērā veicināja jauniešu elektorāta pieprasījums pēc jauna veida kreisi orientētas partijas, kas iestājas par sociālo un ekoloģisko taisnīgumu un vienlīdzīgām tiesībām visiem. Kopumā vēlētāju izvēles atspoguļo koncentrēšanos uz ģeopolitiskajām un nacionālajām interesēm, īpaši uzsvērot drošību un stabilitāti. Pretēji tendencēm citās ES valstīs, Latvijā EP vēlēšanu rezultāti neiezīmē būtiskas nacionālās politiskās ainavas izmaiņas tuvākajā nākotnē un ietekmi uz citiem vēlēšanu cikliem nacionālā vai reģionālā līmenī.

Raksturvārdi: EP vēlēšanas, vēlētājs, politiskās partijas, izvēle.

Summary

The article analyzes the activity and choices of Latvian voters in the 2024 European Parliament elections. The European Parliament is the only directly elected international institution in the world, allowing every citizen of the European Union to influence the future of Europe as a whole. In Latvia, 33.82% of eligible voters participated in the 2024 elections, reflecting a slowdown in the previously observed trend of declining participation, which can be cautiously viewed as a positive development. The 2024 elections took place during geopolitical crises, including the ongoing war between Russia and Ukraine, influencing voter decisions. The results show that voters tended to support political parties with experience and/or well-known candidates. This benefited parties already represented in the European Parliament, such as New Unity and the National Alliance. It also gave newcomers like the United List and the Progressives their first opportunity to enter the EP. It is noteworthy that the success of the Progressives is largely driven by the demand from younger voters for a new type of left-wing party associated with social justice, ecological justice, and equal rights for all – a modern, patriotic, leftist movement. Voters' choices reflect a focus on geopolitical and national interests, especially highlighting security and stability which dominate the political discourse. Voters consider the performance of national political parties as sufficiently successful and continue to place their trust in them. This suggests that no significant changes in Latvia's political landscape are expected in the near future, including the upcoming 2025 municipal elections.

Keywords: EP elections, voter, political parties, choice.

Ievads

Eiropas Parlaments (EP) ir vienīgā tieši ievēlētā starptautiskā iestāde pasaulē. 2024. gada EP vēlēšanās savu izvēli bija iespēja izdarīt 450 miljoniem vēlētāju, kas pārstāvēja visas Eiropas Savienības (ES) dalībvalstis, tostarp arī Latviju. EP ir viena no ES institūcijām, kuras būtiskākie uzdevumi ir ES tiesību aktu pieņemšana, ES budžeta apstiprināšana un pārraudzība pār citām ES iestādēm. EP nodrošina tiešo demokrātisko pārstāvniecību, ļaujot pilsoņiem no visām dalībvalstīm ievēlēt savus pārstāvjus un tādējādi piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā ES līmenī.¹ Turklāt EP stiprina demokrātijas leģitimitāti ES, veicinot dalībvalstu iedzīvotāju interešu pārstāvniecību un nodrošinot lielāku caurspīdīgumu un atbildību.²

EP vēlēšanas ir viens no svarīgākajiem demokrātiskajiem procesiem ES, kas ļauj dalībvalstu iedzīvotājiem tieši ietekmēt ES politiku. Kopā ar Eiropas Savienības Padomi EP ir ES divpalātu likumdošanas pārvaldes prototips un tiek uzskatīts par vienu no ietekmīgākajām likumdošanas institūcijām pasaulē.³

Pirmās tiešās EP vēlēšanas notika 1979. gadā, kad vēlētāji no deviņām dalībvalstīm – Beļģijas, Francijas, Vācijas, Itālijas, Luksemburgas, Nīderlandes, Dānijas, Īrijas un Apvienotās Karalistes – pirmo reizi varēja balsot par saviem pārstāvjiem EP. Šis notikums iezīmēja svarīgu pagrieziena punktu ES vēsturē, jo līdz tam EP deputātus deleģēja nacionālie parlamenti, nevis ievēlēja tieši pilsoņi.⁴

Kopš 1979. gada EP vēlēšanas notiek ik pēc pieciem gadiem, un 2024. gada vēlēšanas ir pēc kārtas jau desmitās, kas notiek Eiropas Savienībā. Laika gaitā EP vēlēšanas ir kļuvušas par būtisku elementu ES demokrātiskajā procesā, sniedzot iespēju ES pilsoņiem izvēlēties pārstāvjus, kas veido un pieņem likumus, kuri ietekmē visas ES nākotni. Tādējādi visu ES valstu pilsoņi ir iesaistīti ES lēmumu pieņemšanā.

Tomēr EP vēlēšanas ne tikai atspoguļo pilsoņu viedokli par ES politiku, bet arī noder kā valsts politiskās situācijas “barometrs” un parāda arī vairākus citus aspektus. Vispirms jau pilsoņu attieksmi pret nacionālo politiku un lokālo politisko partiju darbību. Vienlaikus tās iezīmē daudzu politisko partiju un partiju apvienību centienus izmanto šīs vēlēšanas kā

¹ Hix, Høyland 2022.

² Neugent 2017.

³ European Parliament 2024a.

⁴ Bux, Maciejewski 2024.

iespēju nostiprināt savu pozīciju paralēli gan Eiropas, gan arī vietējā līmenī. Šīs vēlēšanas atspoguļo arī ES transformācijas procesus, jo ar katru jaunu dalībvalsti pieaug arī EP deputātu skaits, savukārt, ja dalībvalsts izstājas no ES (breksits – Apvienotās Karalistes izstāšanās no ES 2020. gadā), deputātu kopskaits mazinās, bet daļas dalībvalstu, tostarp Latvijas, deputātu vietu skaits EP palielinās (jaunajā EP sasaukumā Latvijas pārstāvniecība pieauga no astoņām līdz deviņām deputātu vietām), nodrošinot, ka visas dalībvalstis ir pienācīgi pārstāvētas.

Ņemot vērā, ka Latvija ES pievienojās 2004. gadā, tās bija piektās EP vēlēšanas, kurās arī pilsoņi varēja balsot par EP deputātu amata kandidātiem. Šo vēlēšanu norise un rezultāti sniedz vēl vienu iespēju analizēt un novērtēt ES demokrātijas attīstību un tās nākotnes izaicinājumus.

2024. gada EP vēlēšanas ir īpaši zīmīgas tāpēc, ka tās notika globālu un reģionālu satricinājumu laikā, pēc Covid-19 pandēmijas, Eiropas enerģētikas krīzes un aizvien notiekošā Krievijas–Ukrainas kara ēnā. Šie notikumi būtiski ietekmē vēlēšanu izvēles un partiju stratēģijas, piesakot savu dalību vēlēšanās, kā arī cīnoties par savu pārstāvju ievēšanu EP. Kopumā EP vēlēšanu rezultāti ES iezīmē vairākas būtiskas tendences:

- labējā spārna partiju (labēji nacionālo, labēji populistisko un arī labēji radikālo) popularitātes pieaugumu. Labējās grupas, piemēram, Eiropas Konservatīvo un reformistu grupa (ECR) un Identitātes un demokrātijas grupa (ID), palielināja savu vietu skaitu parlamentā, iegūstot aptuveni 25% no kopējā deputātu skaita, kas bija lielākais pieaugums šajā grupā EP vēsturē. Tikmēr centriski un proeuropeiski orientētas partijas, piemēram, Eiropas Tautas partija (EPP), sociāldemokrāti (S&D) un grupa “Atjaunot Eiropu” (*Renew Europe*), salīdzinoši zaudēja savas pozīcijas, lai gan EPP joprojām saglabā lielākās grupas statusu;⁵

- vērojama pieaugoša fragmentācija starp politiskajiem spēkiem, kas var padarīt sarežģītāku vienotu politisko lēmumu pieņemšanu par tādiem būtiskiem jautājumiem kā, piemēram, migrācija, klimata politika un atbalsts Ukrainai;⁶
- ES vēlēšanu rezultāti ietekmē ne tikai politisko līdzsvaru Eiropas Parlamentā, bet arī dalībvalstu iekšpolitiku, kā, piemēram, Francijā un Vācijā, kur nacionālā līmenī valdošo partiju sakāve EP vēlēšanās ir radījusi iekšējus politiskos satricinājumus.⁷

Raksta mērķis ir analizēt Latvijas vēlēšanu izvēles 2024. gada EP vēlēšanās – kurus politiskos spēkus un deputātu amata kandidātus vēlētieji ir atbalstījuši, bet kurus, gluži pretēji, nav vērtējuši kā uzticamus darbam EP. Kas varētu būt ietekmējis vēlēšanu izvēles par labu vienam vai citam kandidātam? Šī analīze ļaus saprast, kādi politiskie spēki šobrīd gūst atbalstu Latvijā, kā arī, kādas ir Latvijas sabiedrības prioritātes attiecībā uz ES politiku.

Vēlēšanas, vēlēšanu izvēle un to nozīme demokrātijas nodrošināšanā

Vēlēšanas ir viens no būtiskākajiem demokrātijas stūrakmeņiem, kas nodrošina tautas suverenitātes principu realizāciju, ļaujot pilsoņiem piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā un izraudzīties savus pārstāvjus valsts un starptautiskajā pārvaldē. Demokrātiskās sabiedrībās vēlēšanas tiek uzskatītas par galveno instrumentu, ar kuru pilsoņi īsteno savu politisko gribu, tieši piedaloties pārvaldes procesā. Vēlēšanas ne tikai dod iespēju izteikt viedokli, bet arī nodrošina atbildības principu – politiķi ir atbildīgi saviem vēlētajiem par viņu pieņemtajiem lēmumiem un rīcību.

Vēlēšanas ir demokrātiska pārvaldes modeļa pamats, jo tās ļauj regulāri pārskatīt politisko eliti, tās pārstāvētās vērtības (ideoloģijas) un politisko spēku proporcionālo sadalījumu. Kā norāda viena no zināmākajām salīdzinošās politikas pētniecēm Pipa Norisa (*Pippa Norris*)

⁵ Kroet, Schickler 2024; Cunningham et al. 2024.

⁶ Maurice 2024.

⁷ Maurice 2024; Kroet, Schickler 2024.

savā darbā *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited* (2011), vēlēšanas nodrošina, ka pilsoņiem ir iespēja leģitīmi iesaistīties politiskajā procesā un nodrošināt, ka varas turētāji tiek mainīti regulārā kārtībā, nevis ar vardarbību vai citiem nedemokrātiskiem līdzekļiem. Tas veicina valsts un starptautiskās sistēmas stabilitāti un attīstību, ļaujot samazināt politiskās spriedzes iespējas. Turklāt regulāra varas nodošana vēlēšanu ceļā garantē, ka lēmumi tiek pieņemti plašāku iedzīvotāju interešu labā, jo politiķiem ir jāuzklausa vēlētajū vajadzības, lai saglabātu savu amatu.⁸

Saskaņā ar demokrātijas teorijas klasiķa Roberta Dāla (*Robert Dahl*) darbā *Democracy and Its Critics* (1989) pausto vēlēšanas ir viens no pieciem demokrātijas pamatelementiem līdzās brīvībai, vienlīdzībai, tiesiskumam un politiskajai konkurencei. Lai vēlēšanas varētu stiprināt demokrātiju, tās jāorganizē godīgi, brīvi un atklāti, nodrošinot plašu vēlētajū līdzdalību un pārstāvniecību. Vēlētajū izvēles brīvība ir galvenais demokrātiskā procesa elements, kas nodrošina to, ka vēlētajū var izteikt savu viedokli un balsot par tiem kandidātiem vai politiskajām partijām, kas, viņuprāt, vislabāk pārstāvēs viņu intereses.⁹

Tomēr vēlētajū izvēle ir sarežģīts process, kuru ietekmē ļoti dažādi aspekti: sociālekonomiskā situācija, ideoloģiskā pārliecība, personiskā pieredze un arī politiskā informētība. Kā izceļ politekonomiskās teorijas klasiķis Entonijs Dauns (*Anthony Downs*) savā grāmatā *An Economic Theory of Democracy* (1957), vēlētajū darbojas kā racionāli aģenti, kas balso par tiem kandidātiem vai politiskajām partijām, kas, pēc viņu uzskata, maksimāli palielinās viņu individuālo labumu. Šī racionālās izvēles teorija norāda uz vēlētajū pragmatismu, tomēr tā ne vienmēr spēj izskaidrot emocionālo un kognitīvo faktoru ietekmi uz vēlēšanu iznākumu.¹⁰ Šos faktorus savukārt skaidro Lerijs Bartels (*Larry Bartels*) grāmatā *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age* (2008), apgalvojot, ka vēlētajū uzvedība bieži

vien ir saistīta ar emocionāliem impulsiem, kas izpaužas kā pieķeršanās konkrētām partijām vai kandidātiem, balstoties uz kultūras, reliģiskajiem vai etniskajiem faktoriem.¹¹ Šī pieeja norāda uz to, ka vēlētajū ne vienmēr darbojas tikai racionāli, bet viņu izvēli bieži nosaka emocionāli, neapzināti impulsi, kas izriet no viņu dzīves pieredzes un sociālās identitātes. Demokrātijas kontekstā ir būtiski, ka vēlētajū ir pieejama plaša politiskā informācija, kas palīdzētu veidot pamatotu izvēli, lai viņu balsojums būtu efektīvs līdzeklis sabiedrības interešu pārstāvniecībai.

EP vēlēšanas ir jo īpaši unikālas ar to, ka tās notiek nevis nacionālā, bet starptautiskā mērogā un tajās piedalās pilsoņi no dažādām Eiropas Savienības dalībvalstīm. Lai gan katra dalībvalsts ievēlē savus pārstāvjus, vēlēšanas tiek uzskatītas par svarīgu instrumentu kopējā ES politikas leģitimizācijā un demokrātijas stiprināšanā. Kā norāda Saimons Hiks un Bjērns Heilanss (*Simon Hix, Bjørn Høyland*) darbā *The Political System of the European Union* (2012), EP vēlēšanas veicina ES iestāžu atbildību un caurspīdīgumu, nodrošinot, ka pilsoņiem ir tieša ietekme uz lēmumiem, kas tiek pieņemti ES līmenī.¹² Tomēr vēlēšanu līdzdalība EP vēlēšanās bieži vien ir zema, tas norāda uz demokrātijas deficīta problēmu ES kontekstā. Saimons Hiks skaidro, ka šī problēma rodas tāpēc, ka vēlētajū ne vienmēr uztver EP nozīmīgumu un ka lēmumi, kas tiek pieņemti ES līmenī, bieži šķiet attāli no vēlētajū ikdienas dzīves.¹³ Lai vēlēšanas varētu būt efektīvs demokrātijas instruments, nepieciešams palielināt vēlētajū informētību un līdzdalību, lai nodrošinātu, ka arī starptautiskajā līmenī pārstāvētās politiskās intereses atbilst sabiedrības gaidām.

Latvijas vēlētajū aktivitāte Eiropas Parlamenta vēlēšanās

Vēlētajū aktivitāte EP vēlēšanās tradicionāli ir zemāka nekā nacionālajās vēlēšanās, taču tā

⁸ Norris 2011.

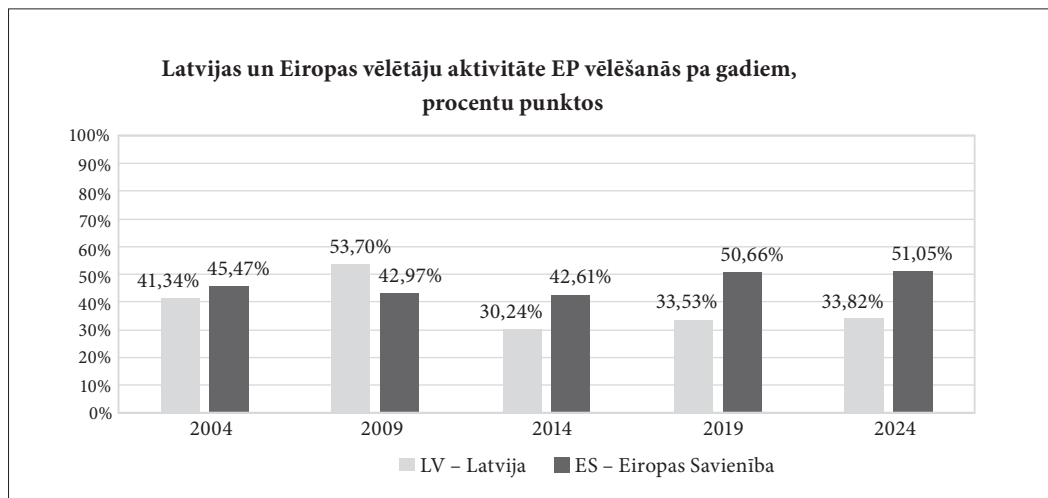
⁹ Dahl 1989.

¹⁰ Downs 1957.

¹¹ Bartels 2008.

¹² Hix, Høyland 2022.

¹³ Hix 2005.



1. attēls. Latvijas un Eiropas vēlēšanu aktivitāte EP vēlēšanās, 2004.–2024. gads

Avots: Eiropas Parlaments (2024). Eiropas 2024. gada vēlēšanas. Vēlēšanu rezultāti. Dalībvalstu rezultāti.

sniedz svarīgus datus par sabiedrības iesaisti un interesi par Eiropas politiku. 2024. gada EP vēlēšanās Latvijā piedalījās 521 226 vēlētaji, kas veido 33,82% no kopējā balsstiesīgo skaita.¹⁴ Lai interpretētu šo rezultātu, nepieciešams aplūkot vēlēšanu aktivitāti ilgākā perspektīvā (2004–2024), kas vizuāli atspoguļota 1. attēlā.

2004. gada EP vēlēšanās Latvijā piedalījās 41,34% vēlēšanu, kas bija nedaudz zem ES vidējā rādītāja (45,47%). Šis bija Latvijas iedzīvotājiem pirmās EP vēlēšanas pēc iestāšanās ES, un vēlēšanu aktivitāte bija salīdzinoši augsta. Tas galvenokārt tiek skaidrots ar politisko entuziasmu, ko radīja uzņemšana ES. Interesanti, ka 2009. gadā vēlēšanu aktivitāte Latvijā ievērojami pieauga līdz 53,70%, pārsniedzot ES vidējo līmeni (42,97%). Tomēr šeit uzreiz nevar izdarīt secinājumu, ka pieaugums liecina par vēlēšanu iesaisti un interesi par ES politiku. Drīzāk šis laiks, gluži pretēji, saistās ar globālo finanšu krīzi un dažādiem ekonomiskajiem un sociālajiem izaicinājumiem, kas iedzīvotāju politisko aktivitāti tradicionāli mazina. Tāpēc šoreiz augstais aktivitātes rādītājs primāri skaidrojams ar to, ka EP vēlēšanas Latvijā tika organizētas vienlaikus ar pašvaldību vēlēšanām, uz kurām vēlētaji vienmēr dodas daudz

aktīvāk. Tieši tāpēc nākamajās EP vēlēšanās 2014. gadā Latvijā vērojams būtisks aktivitātes kritums līdz 30,24%, kas bija ievērojami zem ES vidējā rādītāja (42,61%). Šis kritums varētu būt skaidrojams ar pieaugošu apātiju pret EP vēlēšanām, ko radīja neapmierinātība ar ES lēmumu pieņemšanas procesiem un pārliecības zudums par šo lēmumu ietekmēšanas potenciālu – vai vēlētaja balss jebkādā mērā ietekmē vēlāk pieņemtos EP lēmumus. Nākamajās vēlēšanās 2019. gadā vēlēšanu aktivitāte Latvijā nedaudz palielinājās līdz 33,53%, taču tā joprojām bija ievērojami zem ES vidējā rādītāja (50,66%). Šis laiks sakrita ar vairākiem svarīgiem notikumiem ES, tostarp breksita procesa norisi un diskusijām par ES nākotni – vai vispār ES ir tālāka kopēja nākotne? Tas daļu vēlēšanu mudināja iesaistīties, izteikt savu viedokli, tāpēc aktivitāte nedaudz pieauga, tomēr kopumā tā joprojām bija zema, kas varētu norādīt uz to, ka sabiedrības interese par EP vēlēšanām un motivācija uz tām doties vēl arvien bija salīdzinoši zema.¹⁵

2024. gada EP vēlēšanās vēlēšanu aktivitāte Latvijā bija 33,82%, kas, pretēji iepriekš izteiktajām pesimistiskajām prognozēm, bija nedaudz augstāka par 2019. gada rādītāju, lai

¹⁴ Centrālā vēlēšanu komisija 2024.

¹⁵ Centrālā vēlēšanu komisija 2023.

gan joprojām zemāka nekā ES vidējā aktivitāte (51,05%). Šis nelielais pieaugums var liecināt par stabilizāciju vēlēšanu iesaistē EP vēlēšanās, tomēr galvenokārt tas saistāms ar ģeopolitisko kontekstu – Krievijas karu Ukrainā, kura laikā būtiski iezīmējusies starptautisko organizāciju nozīme konflikta regulācijā. Proti, tieši ES kļuva par vienu no galvenajām institūcijām, kas koordinē visu dalībvalstu kopējo politiku attiecībā uz atbalstu Ukrainai un sankcijām pret Krieviju. Tas palīdzēja vēlētajiem uzskatāmi izprast ES un EP būtisko nozīmi, kā arī apzināties, cik svarīga ir katras ievēlētās partijas un deputāta politiskā orientācija – attieksme pret Krievijas karu Ukrainā.

Padziļinātai situācijas izpratnei, analizējot vēlēšanu uzvedību 2024. gada EP vēlēšanās, nepieciešams palūkoties uz šo jautājumu arī reģionālā griezumā. Rīgā kopējā vēlēšanu aktivitāte bija 26,68%, kas ir zemāka nekā vairumā citu Latvijas reģionu. Lai gan Rīgā ir vislielākais balsstiesīgo skaits, salīdzinoši neliels procents no tiem piedalījās vēlēšanās. Tomēr jānorāda, ka Rīgas vēlēšanu apgabalam oficiāli tiek pievienoti arī ārvalstīs dzīvojošās diasporas vēlētaji, kuru aktivitāte tradicionāli ir ļoti zema. Ja šo grupu izslēgtu no Rīgas vēlēšanu apgabala aktivitātes aprēķina, tad aktivitātes rādītājs šajā reģionā būtu 36,96%. Arī šis skaitlis ir mazāks nekā vairākos citos reģionos, bet tas skaidrojams ar vēl vairākiem blakus apstākļiem – iespēju balsot jebkurā vēlēšanu iecirknī Latvijā, kā arī ar lielo krievvalodīgā elektorāta īpatsvaru šajā reģionā, kas, iespējams, izvēlējās šoreiz uz vēlēšanām nedoties. Pretēji Rīgai Vidzemē bija visaugstākā vēlēšanu aktivitāte – 44,44%. Šis reģions izcēlās ar ievērojamu vēlēšanu iesaisti, kas pārsniedza valsts vidējo rādītāju (33,82%). Kurzemē vēlēšanu aktivitāte sasniedza 38,00%, kas ir augstāka nekā valsts vidējais rādītājs, savukārt Zemgalē vēlēšanu aktivitāte bija 38,04%, kas ir nedaudz augstāka nekā Kurzemē un ievērojami augstāka nekā Rīgā. Viszemākā vēlēšanu aktivitāte visā valstī bija Latgalē, tikai 24,90%.¹⁶ Latgales vēlēšanu zemā aktivitāte gan ir vērtējama jau kā tradicionāla un saistāma ar virkni faktoru – salīdzinoši sarežģītiem ekonomiskajiem un

sociālajiem apstākļiem, kas mazina interesi par politiku, ar neizpratni par EP ietekmi uz Latgales reģiona iedzīvotāju dzīvi un jebkādas motivācijas trūkumu doties uz šīm vēlēšanām, kā arī ar krievvalodīgā elektorāta īpatsvaru, kas pašreizējā ģeopolitiskajā situācijā, iespējams, vairāk atbalsta nevis ES pieņemtos lēmumus, bet gan Krievijas politiku.

Analizētie dati norāda uz ievērojamām reģionālām vēlēšanu aktivitātes atšķirībām, kuru skaidrojums jau daļēji tika minēts, tomēr nedrīkst piemirst arī politisko kampaņu efektivitāti. Tieši Latgales reģionā politisko partiju aktivitāte priekšvēlēšanu periodā bija salīdzinoši būtiski zemāka. Vidzemes augstā aktivitāte norāda uz lielāku vēlēšanu mobilizāciju, iespējams, pateicoties aktīvākām kampaņām vai lielākai politiskai apziņai šajā reģionā. Tikmēr Latgales un Rīgas zemākā aktivitāte varētu liecināt par nepieciešamību pēc papildu pasākumiem, lai iesaistītu šo reģionu vēlēšanu nākotnes vēlēšanās.

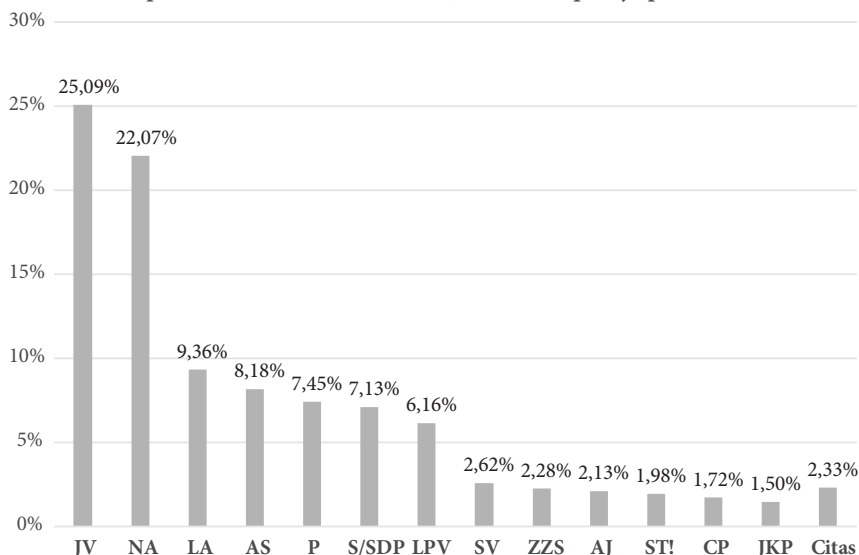
Kopumā vēlēšanu aktivitāte Latvijā EP vēlēšanās kopš 2004. gada ir svārstījusies, sākotnēji pārsniedzot ES vidējo līmeni 2009. gadā, bet vēlāk krasī samazinoties 2014. gadā, savukārt 2019. un 2024. gada vēlēšanās uzrādot stabilizācijas un nelielas pozitīvas izaugsmes tendenci. Šis svārstības norāda uz dažādiem faktoriem, kas ietekmē vēlēšanu aktivitāti, – ekonomiskajiem un sociālajiem apstākļiem, politiskajām krīzēm un neticību savas balsis ietekmei, uz ģeopolitisko kontekstu reģionā un nepieciešamību veidot izpratni par saikni starp ES pieņemtajiem lēmumiem un to ietekmi uz Latvijas iedzīvotājiem.

Eiropas Parlamenta vēlēšanu rezultāti – ko izvēlējās Latvijas vēlētajs

2024. gada EP vēlēšanas Latvijā atspoguļoja daudzveidīgu politisko spēku cīņu. Kopumā savus kandidātu sarakstus vēlēšanām iesniedza 16 politiskie spēki (tieši tikpat daudz, cik 2019. gada EP vēlēšanās), kuru vidū bija gan labi zināmas, lielas un nacionālā līmenī būtiskas varas pozīcijas ieņemošas partijas vai to apvienības, gan politiskie spēki, kuru atpazīstamība un informācija par to politisko darbību bija visai ierobežota. Partiju dažādību iezīmēja

¹⁶ Centrālā vēlēšanu komisija 2024.

Eiropas Parlamenta vēlēšanu (2024) rezultāti – partiju pārstāvniecība



Partiju nosaukumi

JV – “Jaunā Vienotība”

NA – Nacionālā apvienība “Visu Latvijai!” – “Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”

LA – “Latvijas attīstībai”

AS – “Apvienotais saraksts – Latvijas Zaļā partija, Latvijas Reģionu apvienība, Liepājas partija”

P – “Progresīvie”

S/SDP – Sociāldemokrātiskā partija “Saskaņa”

LPV – “Latvija pirmajā vietā”

SV – “Suverēnā vara” (Suverēnā vara, Partija “Vienoti Latvijai”)

ZZS – Zaļo un Zemnieku savienība (Latvijas Zemnieku savienība, Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija, “Latvijai un Ventspilij”)

AJ – “Apvienība Jaunlatvieši”

ST! – “Stabilitātei!”

CP – Centra partija (Centra partija, Latvijas Krievu savienība)

JKP – Jaunā konservatīvā partija

2. attēls. Eiropas Parlamenta vēlēšanu rezultāti Latvijā, 2024. gads

Avots: Eiropas Parlaments (07.2024.) Eiropas 2024. gada vēlēšanas. Vēlēšanu rezultāti. Dalībvalstu rezultāti.

arī to pārstāvētā ideoloģija – no kreisi sociāldemokrātiskas līdz labēji liberālai, no konservatīvi nacionālas līdz populistiskai. Uz 9 deputātu vietām kopumā kandidēja 271 persona,¹⁷ kas pārstāvēja šādus politiskos spēkus: sociāldemokrātiskā partija “Saskaņa”, JKP – Jaunā konservatīvā partija, Nacionālā apvienība “Visu Latvijai!” – “Tēvzemei un Brīvībai/ LNNK”, “Latvija pirmajā vietā”, “Latvijas attīstībai”, Centra partija, “Apvienība Jaunlatvieši”, “Apvienotais saraksts – Latvijas Zaļā partija, Latvijas Reģionu apvienība, Liepājas partija”, “Progresīvie”,

Politiskā partija “Tautas varas spēks”, Kustība “Par!”, “Suverēnā vara”, “Tauta. Zeme. Valstiskums”, Zaļo un Zemnieku savienība, “Jaunā Vienotība”, Politiskā partija “Stabilitātei!”¹⁸ Lai uzskatāmāk atspoguļotu partiju panākumus vai neveiksmi 2024. gada EP vēlēšanās, rezultāti parādīti 2. attēlā.

Visvairāk Latvijas vēlētajū savu balsi atdeva par partiju apvienību “Jaunā Vienotība” (JV, pārstāv centriski labēju ideoloģiju), kas matemātiski neapšaubāmi ir uzskatāma par šo vēlēšanu uzvarētāju, iegūstot 25,09% elektorāta atbalsta.

¹⁷ Laganovskis, Brikmane 2024.

¹⁸ Centrālā vēlēšanu komisija 2023.

Tomēr jānorāda, ka pirms pieciem gadiem par šo politisko spēku nobalsoja 26,2% vēlētāju, vēl piecus gadus iepriekš – teju puse jeb 46,19% un ka šādā perspektīvā redzams vēlētāju atbalsta kritums.¹⁹ Tomēr 2024. gada vēlēšanu rezultāts patiešām uzskatāms par partijas panākumu, ņemot vērā, ka priekšvēlēšanu periods partijai bija ļoti neveiksmīgs – vairāki skaļi publiski skandāli par valsts līdzekļu nesaimniecisku izmantošanu (neskaidrības par bijušā premjera un arī EP deputāta amata kandidāta Krišjāņa Kariņa lidojumiem ar privātiem avioreisiem, tiesa gan, tikai premjera pienākumu izpildei) un apvainojumi par nodokļu nemaksāšanu (partijas biroja darbiniekiem, iespējams, maksātas aplokšņu algas skaidrā naudā), kā arī tam sekojošā ārlietu ministra K. Kariņa atkāpšanās no amata. Neraugoties uz visu to, partijas elektorāts apliecināja savu stabilitāti un uzticamību, novēršoties no konkrētā politiskā spēka. Neapšaubāmi partijas stiprā puse bija EP vēlēšanām izvirzīto vadošo kandidātu lielā līdzšinējā pieredze un sekmīgā darbība EP un nacionālajā politikā. Tā, piemēram, kā pirmais EP deputātu kandidātu sarakstā tika iekļauts Valdis Dombrovskis – Eiropas Komisijas viceprezidents un Eiropas Savienības komisārs Urzulas fon der Leienas komisijā, tāpat bijis arī Latvijas Republikas Saeimas deputāts, finanšu ministrs, Eiropas Parlamenta deputāts un Latvijas Republikas Ministru prezidents. Tikpat spilgti ir arī sarakstā tālāk iekļautie vārdi – Sandra Kalniete un Inese Vaidere.

Vēlēšanu rezultātā JV saņēma divus deputātu mandātus – ievēlēti tika V. Dombrovskis un S. Kalniete. Pēc V. Dombrovskis lēmuma turpināt darbu Eiropas Komisijā un atteikties no EP deputāta mandāta deputāta posteni ieguva I. Vaidere. Savukārt K. Kariņš kļuva par vēlētāju visvairāk svītrotu kandidātu (rezultātu noteikšanā liela nozīme var būt vēlētāju izdarītajām atzīmēm – plusiem vai svītrojumiem; par kandidātu nodoto balsu skaits ir vienāds ar balsu skaitu, kas nodots par kandidātu sarakstu, kurā minēts šis kandidāts, atņemot to vēlēšanu zīmju skaitu, kurās šī kandidāta vārds

vai uzvārds ir svītrots, un pieskaitot to vēlēšanu zīmju skaitu, kurās vēlētāji preti šī kandidāta uzvārdam ir atzīmējuši plusu (“+”).²⁰ Kopumā EP vēlēšanu rezultāts ļāva saglabāt JV pozīcijas kā vadošajam politiskajam spēkam Latvijā. Augstais atbalsts liecina par partijas spēju saglabāt savu elektorātu un veiksmīgi konkurēt vēlēšanās, piedāvājot vēlētājiem pieņemamu politisko platformu, kas balstīta uz stabilitāti, drošību un eiropeskām vērtībām.

Nedaudz mazāku atbalstu EP vēlēšanās (pretēji iepriekš prognozētajam) ieguva Nacionālā apvienība (NA, pārstāv nacionāli konservatīvo ideoloģiju), par ko šogad nobalsoja 114 729 jeb 22,08% balsstiesīgo (2019. gadā – 16,4%, 2014. gadā – 14,25%).²¹ Šie rezultāti atspoguļo partijas spēju palielināt ietekmi Latvijas politiskajā ainavā, īpaši uzrunājot tos vēlētājus, kuriem svarīgi ir nacionālās identitātes un drošības, suverenitātes un tradicionālo vērtību jautājumi. Līdzīgi kā JV, arī NA viena no svarīgākajām priekšrocībām bija deputātu amata kandidātu lielā līdzšinējā politiskā pieredze. Pirmais kandidāts priekšvēlēšanu sarakstā jau tradicionāli bija Roberts Zīle. Savas politiskās karjeras laikā viņš bijis gan Saeimas deputāts, gan finanšu un satiksmes ministrs vairākās valdībās. Kopš 2004. gada R. Zīle ir Eiropas Parlamenta deputāts, bet 2022. gadā viņš tika ievēlēts par vienu no Eiropas Parlamenta viceprezidentiem. Kā nākamie kandidātu priekšvēlēšanu sarakstā tika pieteikti Rihards Kols (bijis 14. Saeimas un vairāku iepriekšējo Saeimas sasaukumu deputāts, bijis Ārlietu komisijas priekšsēdētājs, Saeimas pārstāvis sadarbībai ar ESAO) un Ināra Muižniece (vairāku Saeimas sasaukumu, tostarp arī 14. Saeimas, deputāte, divus sasaukumus bijusi arī Saeimas priekšsēdētāja, tāpat Latvijas Republikas aizsardzības ministre).

Vēlēšanu rezultātā NA, tāpat kā JV, saņēma divas deputāta vietas, kurās tika ievēlēti R. Zīle un R. Kols, kas apsteidza savu pieredzējušāko kolēģi I. Mūrnieci. NA pozīcija šajās vēlēšanās parāda, ka partija ir nemainīgi svarīgs spēlētājs Latvijas politikā, spējot mobilizēt

¹⁹ Centrālā vēlēšanu komisija 2024.

²⁰ Laganovskis, Brikmane 2024.

²¹ Centrālā vēlēšanu komisija 2024.

savu elektorātu un piedāvājot jaunas (arī gadu skaita ziņā) sejas, kas palīdz piesaistīt plašāku un daudzpusīgāku elektorātu. Protams, NA panākumu viens no katalizatoriem ir arī jau vairākkārt pieminētā ģeopolitiskā situācija – karš Ukrainā, kas daļai sabiedrības liek īpaši iestāties par nacionālajām vērtībām, kuru ilglaicīgākais un spilgtākais aizstāvis ir tieši NA.

Visas pārējās (kopumā piecas) partijas, kas arī saņēma ievēlēšanai nepieciešamo vēlēšanu balsu skaitu, ieguva katru vienu deputāta vietu EP. Trešajā vietā pēc vēlēšanu atbalsta apjoma ierindojās partija “Latvijas attīstībai” (LA, pārstāv klasiski liberālu ideoloģiju), kas ieguva 9,36% balsu (2019. gadā – 12,4%),²² un to Eiroparlamentā arī turpmāk pārstāvēs EP deputāts Ivars Ījabs. Lai gan iegūtais rezultāts ir ievērojami zemāks nekā JV un NA rezultāti, tas tomēr norāda uz stabilu vēlēšanu atbalstu. LA, piedāvājot progresīvu un modernu politisko platformu un atbalstot spēcīgas un vienotas Eiropas Savienības ideju, turpina saglabāt savu pozīciju uz EP politiskās skatuves. Tomēr jānorāda, ka šajā gadījumā vēl jo lielāka nozīme bija tieši personībām – pieteiktajiem deputāta amata kandidātiem (Ivaram Ījabam un Artim Pabrikam), kas savu kampaņu veidoja ļoti individuāli, uzsverot tieši savu veikumu un mazāk identificējoties ar pārstāvēto politisko partiju.

Nākamais populārākais politiskais spēks 2024. gada EP vēlēšanās bija šo vēlēšanu jaunpienācējs – “Apvienotais saraksts” (AS, pārstāv konservatīvi centrisku ideoloģiju). Politiskais spēks, kas apvieno vairākas partijas, tostarp Latvijas Zaļo partiju un Latvijas Reģionu apvienību, ieguva 8,18% jeb 42 519 vēlēšanu atbalstu.²³ Lai gan atbalsts nepārsniedza 10% atzīmi, rezultāts liecina par to, ka AS spēja piesaistīt vēlētajus, un norāda uz noteiktu vēlēšanu grupu, kas atbalsta šādu dažādu partiju koalīciju un tās mērķus. Šeit gan jāpiemin, ka arī AS bija izvēlēties priekšvēlēšanu kampaņu balstīt uz sabiedrībā atpazīstamu līderi, šoreiz gan bez politiskā darba pieredzes, bet ar lielu sabiedrisko aktivitāti – ievērojamo tā dēvētā “Tvitera konvoja” vadītāju Reini Pozņaku – personu, kas

devusi būtisku ieguldījumu Ukrainas atbalstā un spēja pretoties Krievijas agresijai.

Pirmo reizi Eiropas Parlamentā iekļuvusi arī partija “Progresīvie” (P, pārstāv sociāldemokrātisku ideoloģiju), kas guvusi 38 533 jeb 7,42% vēlēšanu atbalstu,²⁴ kas norāda uz arī nacionālā līmenī novērojamo tendenci – partijas pieaugošo popularitāti, īpaši starp gados jauniem un progresīvi domājošiem vēlētajiem. Šis rezultāts apliecina, ka Progresīvie turpina palielināt savu ietekmi Latvijas politiskajā vidē, uzrunājot vēlētajus ar sociāli taisnīgas, iekļaujošas un ilgtspējīgas politikas piedāvājumiem. Arī šajā gadījumā izēmējās atpazīstama līdera loma vēlēšanu izvēles procesā, lielāku atbalstu sniedzot sabiedrībā zināmajam uzņēmējam un bijušajam Rīgas domes priekšsēdētājam Mārtiņam Staķim, kurš apsteidza saraksta līderi, partijas prezidenta amata kandidāti un Eiropas Komisijas pārstāvniecības Luksemburgā komunikācijas un partnerību vadītāju Elinu Pinto, un saņēma deputāta mandātu.

Savukārt par partiju “Saskaņa” (S, pārstāv kreisi centrisku un sociāldemokrātisku ideoloģiju) 2024. gada EP vēlēšanās nobalsoja 37 078 jeb 7,14% vēlēšanu (2019. gadā – 17,5%, 2014. gadā – 13,04%).²⁵ Pirmšķietami rezultāts liecina par partijas popularitātes kritumu, tomēr, ņemot vērā, ka partija pirms EP vēlēšanām pārdzīvoja ilgstošu un dziļu iekšēju krīzi un pat netika ievēlēta 14. Saeimā, saņemtais vēlēšanu atbalsts (viena deputāta vieta EP) ir vērtējams kā partijas veiksmē. Arī šajā gadījumā ievēlēts politiķis ar pieredzi – līdzšinējais eiroparlamentārietis un ilglaicīgs Rīgas domes priekšsēdētājs Nils Ušakovs. Iepriekšējā EP sasaukumā šai partijai bija divi deputāti, bet Andris Ameriks (pārstāvēja S sadarbības partneri partiju “Gods kalpot Rīgai”) šogad nolēma EP vēlēšanās vairs nepiedalīties.

Visbeidzot, kā pēdējā EP tika ievēlēta partija “Latvija pirmajā vietā” (LPV, pārstāv centriski konservatīvu ideoloģiju ar populisma iezīmēm), par kuru nobalsoja 32 018 jeb 6,16% balsstiesīgo,²⁶ kas norāda uz zināmu vēlēšanu interesi par partijas piedāvāto eiroskeptiski

²² Centrālā vēlēšanu komisija 2023.

²³ Centrālā vēlēšanu komisija 2024.

²⁴ Centrālā vēlēšanu komisija 2024.

²⁵ Centrālā vēlēšanu komisija 2023.

²⁶ Centrālā vēlēšanu komisija 2024.

populistisko politiku. Šis rezultāts liecina par partijas spējām uzrunāt vēlētājus, kas atbalsta ideju par Latvijas suverenitāti no ES un Latvijas individuālo interešu dominanci lēmumu pieņemšanas procesā ES. Līdzīgi kā visu iepriekš minēto partiju, arī LPV elektorāts savu izvēli ir izdarījis par labu pieredzējušam un atpazīstamam kandidātam – no šī saraksta EP ievēlēts Saeimas deputāts Vilis Krištopans (vairāku Saeimu deputāts, bijušais ministrs, Ministru prezidents, kā arī veiksmīgs uzņēmējs).

Minimāli nepieciešamo 5% barjeru iekļūšanai EP nepārvarēja deviņas partijas: “Suverēnā vara” (2,62%), Zaļo un Zemnieku savienība (2,28%), “Apvienība Jaunlatvieši” (2,13%), “Stabilitātei!” (1,98%), Centra partija (1,72%), Jaunā konservatīvā partija (1,5%), “Tauta. Zeme. Valstiskums.” (0,58%), “Tautas varas spēks” (0,34%), bet vismazāk balsu ieguva “Kustība “Par!””, kas saņēma 0,32% vēlētāju atbalstu.²⁷

Par šo vēlēšanu lielākajiem zaudētājiem uzskatāma Zaļo un Zemnieku savienība un partija “Stabilitātei!”. Abi šie politiskie spēki priekšvēlēšanu procesā ieguldīja ļoti būtiskus finanšu resursus (vislielākie priekšvēlēšanu tēriņi bijuši Apvienotajam sarakstam – 414 065 eiro, Zaļo un Zemnieku savienībai – 276 588 eiro un partijai “Stabilitātei!” – 233 004 eiro, liecina Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja (KNAB) apkopotā informācija²⁸), bet neiegūva nevienu deputāta mandātu EP. ZZS neveiksmi var primāri skaidrot ar ļoti nepārdomātu priekšvēlēšanu kampaņu, jo īpaši attiecībā uz spilgtu un iedvesmojošu līderu izvēli. Salīdzinot ar EP ievēlētajiem politiskajiem spēkiem, ZZS izraudzītie EP deputātu kandidātu saraksta līderi neattaisnoja uz sevi liktās cerības un nemudināja vēlētājus atdot savu balsi par labu ZZS, arī kopējais kampaņas vēstījums nebija skaidrs un vēlētāju gandrīz nesasniedza. Protams, var teikt, ka ZZS vēlētajam EP vēlēšanas nekad nav likušās svarīgas, tomēr partijai, ja tā izvēlējās priekšvēlēšanu kampaņā investēt tik lielus līdzekļus, acīmredzot šo vēlēšanu rezultāts tomēr šķita būtisks. Līdzīgs

secinājums izdarāms arī par partijas “Stabilitātei!” neveiksmes cēloņiem – pirmkārt, deputātu kandidātu sarakstā tika iekļauti absolūti neatpazīstami kandidāti, kas acīmredzot vēlētāju neuzrunāja, un, otrkārt, notika potenciālā elektorāta šķelšanās – daļa krievvalodīgā elektorāta savu balsi atdeva par partiju “Saskaņa”, daļa par partiju “Latvija pirmajā vietā”, bet vēl daļa šoreiz izvēlējās uz vēlēšanām nedoties, jo līdzšinējie partijas solījumi vairāk izrādījušies tikai skaļa retorika, nevis darbi. Pirms pieciem gadiem Eiropas Parlamentā tika ievēlēta arī par prokremliski orientētu politisko spēku dēvētā Latvijas Krievu savienība (LKS), kuras atpazīstamākā pārstāve un partijas finansiālā atbalstītāja bija eiroparlamentāriete Tatjana Ždanoka. Līdz ar EP vēlēšanu tiesiskā regulējuma izmaiņām 2024. gada vēlēšanās viņa vairs nedrīkstēja kandidēt (likumā noteikts, ka EP vēlēšanām Latvijā nevar pieteikt par kandidātu un Eiropas Parlamentā nevar ievēlēt personu, kura pēc 1991. gada 13. janvāra darbojusies Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (Latvijas Komunistiskajā partijā)).

Latvijas vēlētāju izvēles skaidrojums EP vēlēšanās – par ko liecina mūsu izvēles

2024. gada Eiropas Parlamenta vēlēšanu rezultāti Latvijā liecina par vairākām tendencēm. Pirmkārt, vēlētāju izvēli dominējoši ietekmē kandidātu atpazīstamība un līdzšinējā pieredze (gan politikā, gan ārpus tās). Vēlētāji to uztver kā potenciālu garantiju vai apliecinājumu, ka arī pirms 2024. gada EP vēlēšanām dotajiem solījumiem sekos reāli darbi. Kā spilgtākos piemērus šeit var minēt Valdi Dombrovski (JV), Sandru Kalnieti (JV), Robertu Zili (NA), Reini Pozņaku (AS), Mārtiņu Staķi (P), Nilu Ušakovu (S), Vili Krištopanu (LPV). Atbilstoši teorētiskajām vadlīnijām tas vienlaikus liecina gan par racionālās, gan emocionālās dimensijas klātbūtni Latvijas vēlētāju izvēlē – par doto solījumu garantijas meklējumiem, izvēloties atpazīstamus, tāpēc šķietami uzticamus kandidātus.

Otrkārt, vērojama transformācija vērtību kontekstā – Krievijas un Ukrainas karš vēlētajos ir paspilgtinājis nacionālisma tendenci un savas valsts kā vērtības apzināšanos.

²⁷ Centrālā vēlēšanu komisija 2024.

²⁸ Diena 2024.

Tradicionāli par šīm vērtībām runājis NA elektorāts, bet, gatavojoties EP vēlēšanām, šis elements ienāca arī daudzu citu politisko spēku atbalstītāju retorikā. Zināmā mērā to var dēvēt par nacionālisma ideoloģijas restartu – “racionālo nacionālismu”,²⁹ kas uzrunā ne tikai NA elektorātu un tiek uztverts kā ekvivalents drošībai. Arī šajā tendencē novērojama gan emocionālā, gan racionālā lēmumu pieņemšanas dimensija.

Drošība, ekonomiskā stabilitāte un resursu pieejamība ir kļuvas par visai sabiedrībai vienojoši svarīgām tēmām. Šai kontekstā iezīmējas arī bažas par migrācijas jautājumiem, piesardzīga attieksme pret jebkādiem globālo interešu motivētiem pasākumiem (piemēram, ES “zaļo politiku”). Šīs sajūtas priekšvēlēšanu aģitācijā mērķtiecīgi izmantoja partija “Latvija pirmajā vietā”, kas savos apsolījumos vēlētājiem pauda izteikti eiroseptisku retoriku, vienlaikus no iepriekš raksturīgās centriski kreisās pozīcijas pakāpeniski pārvirzoties centriski

labējās pozīcijās. Līdzīgi vēlētājus uzrunāja arī partija “Stabilitātei!”, “Apvienība Jaunlatvieši”, “Tautas varas spēks”, “Suverēnā vara” un citi EP tomēr neiekļuvušie politiskie spēki.

Treškārt, gados jaunākā elektorātā novērojams pieprasījums pēc jauna tipa kreisā spārna partijas, kas tiek asociēta nevis ar krievvalodīgo interešu aizstāvību (kā tas vēsturiski bijis Latvijā), bet gan ar cīņu par sociālo taisnīgumu, ekoloģisko taisnīgumu un vienlīdzīgām tiesībām visiem un kas ir moderna, patriotiska, kreisa. Šo segmentu kā vienīgais politiskais spēks ieņēma “Progresīvie”, kļūstot par jauniešu un minoritāšu tiesību dominējošo sargu. Jauniešu politiskajā izvēlē primāri dominē tieši racionālie apsvērumi – izvēle par labu sev pieņemamai vērtību sistēmai un atbilstošiem darbiem.

Kā liecina EP vēlēšanu rezultāti, tad, pretēji tendencēm citās ES valstīs, Latvijā centriski liberāli orientēto partiju paprasījums pagaidām saglabājas, tomēr tām savu piedāvājumu nākas papildināt ar jaunām tēmām, piemēram, nacionālajiem un sociālajiem jautājumiem, kā arī daudz precīzāku viedokļa definējumu. Vēlētāji pieprasa precīzāku pozicionēšanos daudzos sev aktuālos jautājumos – attieksme pret cilvēktiesībām, LBGTQ+, migrācija, karš Ukrainā, enerģētika u. c.

Kā atsevišķs Latvijas vēlētāju segments jāpiemin krievvalodīgais elektorāts – EP vēlēšanas apliecina, ka tas tradicionāli izvēlēties balsot par nosacīti sev pietuvināto tā dēvēto krievvalodīgo partiju grupu, ko primāri pārstāv partijas “Saskaņa” un “Stabilitātei!”. Kā jau iepriekš tika minēts, EP vēlēšanas uzskatāmas par partijas “Saskaņa” veiksmes stāstu, un arī nacionālā un reģionālā līmenī var prognozēt, ka cīņa turpināsies.

Secinājumi

Vēlēšanas ir neatņemama demokrātijas sastāvdaļa, kas nodrošina tautas suverenitātes principu un veicina politisko pārstāvniecību un atbildību. Vēlētāju izvēle ir sarežģīts process, kuru ietekmē gan racionāli, gan emocionāli faktori, un tās efektivitāte ir atkarīga no vēlētāju informētības. Eiropas Parlamenta vēlēšanas piedāvā iespēju stiprināt demokrātiju

²⁹ Racionālais nacionālisms ir jēdziens, kas apvieno nacionālistiskās izjūtas ar racionālu pieeju politikas veidošanā un pārvaldībā. Tā mērķis ir līdzsvarot nacionālisma emocionālos un kultūras aspektus ar pragmatisku, pārdomātu lēmumu pieņemšanu, kas orientēta uz valsts labklājību un starptautisko sadarbību, kad tā ir izdevīga. Šī nacionālisma forma atzīst suverenitātes un nacionālās identitātes nozīmi, taču aizstāv to veidā, kas saskan ar mūsdienu demokrātiskajām vērtībām un ekonomisko racionalitāti. *Yoram Hazony* grāmata *The Virtue of Nationalism* aizstāv racionālu pieeju nacionālismam, kurā valstis prioritizē pašnoteikšanos, bet vienlaikus iesaistās atbildīgās starptautiskās attiecībās. *Džona Mirsheimera (John Mearsheimer)* darbs *The Great Delusion* analizē nacionālismu starptautiskajās attiecībās un kritizē liberālo internacionālismu, iestājoties par ierobežotāku, uz interesēm balstītu nacionālismu. *Ernesta Gellnera (Ernest Gellner)* darbi par racionālo nacionālismu apspriež industrializācijas un racionālu struktūru lomu mūsdienu nacionālisma attīstībā. Šie avoti piedāvā dažādus skatpunktus par to, kā racionālais nacionālisms var tikt interpretēts kā līdzsvarota ideoloģija, saglabājot valsts suverenitāti, vienlaikus izvairoties no agresīva vai neracionāla nacionālisma kustību riskiem.

Eiropas Savienības līmenī, taču ir nepieciešams palielināt vēlētāju līdzdalību un izpratni par ES lēmumu pieņemšanas procesu, lai mazinātu demokrātijas deficītu.

2024. gada Eiropas Parlamenta vēlēšanas sniedz vairākas svarīgas atziņas par Latvijas sabiedrības politiskajām prioritātēm un izvēlēm. Vēlētāju aktivitāte, lai arī varētu vēlēties lielāku, tomēr liecina par zināmu stabilu interesi par EP vēlēšanām. Tas nozīmē, ka daļa Latvijas vēlētāju ir pietiekami informēti par EP darba specifiku, izprot tā nozīmi, un ir gatavi līdzdarboties demokrātijas stiprināšanā nacionālā un starptautiskā līmenī. Iespējams, tieši karš Ukrainā un Krievijai piemērotās sankcijas daļai vēlētāju apliecināja līdz tam neapjausto ES ietekmes potenciālu un nozīmi Latvijas drošības stiprināšanā. Arī balsu sadalījums starp politiskajiem spēkiem liecina par kopīgu vēlmi pēc drošības un stabilitātes. Konservatīvi labējā vēlētāja politiskā izvēle ir kļuvusi noturīgāka – labāk droša stabilitāte nekā nezināmas pārmaiņas. Šajās vēlēšanās mazāka nozīme ir piešķirta tradicionāli svarīgajam sociālekonomiskajam aspektam lēmuma pieņemšanas procesā, par prioritāti izvirzot ideoloģiskās pozīcijas – nacionālās vērtības, ko apdraud Krievijas agresija un neparedzamie nākotnes plāni.

Ir mazinājusies iepriekš raksturīgā tendence mainīt savu politisko izvēli starpvēlēšanu periodā un katru reizi pamēģināt balsot par ko citu. Tas liecina par sabiedrības politiskās kultūras briedumu, jo vēlētāju rīcību vairs neveda tikai strauji emocionālas reakcijas, bet arī pragmatiska situācijas izpēte un kritiskajā domāšanā balstīts novērtējums.

Kopumā EP vēlēšanu rezultāti liecina, ka vēlētāji nacionālo politisko partiju darbību vērtē kā pietiekami sekmīgu un saglabā savu uzticību tām – divu parlamenta koalīcijas partiju (“Jaunā Vienotība” un “Progresīvie”), tāpat kā opozīcijas partiju (Nacionālā apvienība, “Apvienotais saraksts” un “Latvija pirmajā vietā”) pārstāvji saņēmuši elektorāta mandātu tikt pārstāvētiem Eiropas Parlamentā nākamajos piecus gadus. Uzmanību vērts pievērst tam, ka vēlētāju uzticību vismaz EP kontekstā izdevies atgūt krievvalodīgo elektorātu pārstāvošajai partijai “Saskaņa”, tāpat savu pozīciju uz politiskās skatuves noturējusi arī izteikti liberāli un eiropcentrēti orientēta partija “Latvijas attīstībai”.

Pretēji tendencēm citās ES valstīs Latvijā EP vēlēšanu rezultāti neiezīmē nacionālās politiskās ainavas būtiskas izmaiņas tuvākajā nākotnē un ietekmi uz citiem vēlēšanu cikliem nacionālā vai reģionālā līmenī.

VĒRES

- Bartels, L. M. (2008) *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age*. Princeton: University Press.
- Bux, U.; Maciejewski, M. (2024) The European Parliament: historical background. *The EU at work European Union institutions and bodies*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/11/the-european-parliament-historical-background> (skatīts 24.08.2024.).
- Centrālā vēlēšanu komisija (20.03.2023.) *Vēlētājiem. Eiropas Parlamenta vēlēšanas*. <https://www.cvk.lv/lv/eiropas-parlamenta-velesanas> (skatīts 25.08.2024.).
- Centrālā vēlēšanu komisija (09.06.2024.) *Eiropas Parlamenta vēlēšanas 2024. Aktivitāte*. <https://epv2024.cvk.lv/aktivitate> (skatīts 25.08.2024.).
- Cunningham, K.; Hix, S.; Dennison, S.; Learmonth, I. (2024) A Sharp Right Turn: A Forecast for the 2024 European Parliament Elections. European Council on Foreign Relations. *ECFR*. <https://ecfr.eu/publication/a-sharp-right-turn-a-forecast-for-the-2024-european-parliament-elections/> (skatīts 25.08.2024.).
- Dahl, R. A. (1989) *Democracy and Its Critics*. New Haven and London: Yale University Press.
- Diena (2024) Vislielākie tēriņi EP vēlēšanu aģitācijai bijuši AS, ZZS un “Stabilitātei”. *Diena* (14.06.2024.). https://www.diena.lv/raksts/latvija/zinas/vislielakie-terini-ep-velesanu-agitacijai-bijusi-as-zzs-un-stabilitatei_-14319322 (skatīts 25.08.2024.).
- Downs, A. (1957) *An Economic Theory of Democracy*. Harper & Row.

- Eiropas Parlaments (2024) *Eiropas 2024. gada vēlēšanas. Vēlēšanu rezultāti. Dalībvalstu rezultāti*. <https://results.elections.europa.eu/lv/nacionalie-rezultati/latvija/2024-2029/> (skatīts 25.08.2024.).
- European Parliament (2024a) *About Parliament*. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en> (skatīts 25.08.2024.).
- European Parliament (2024b) *Comparative Tool > 2024 > European Election Results > European Parliament Election Results*. <https://results.elections.europa.eu/en/tools/comparative-tool/> (skatīts 25.08.2024.).
- Hix, S. (2005) *The Political System of the European Union*. 2nd ed. Palgrave Macmillan.
- Hix, S.; Høyland, B. (2022) *The Political System of the European Union*. 4th ed. Bloomsbury Publishing.
- Kroet, C.; Schickler, J. (2024) EU Elections: Meet the Winners and Losers in Brussels and Across Europe. *Euronews* (10.06.2024.). <https://www.euronews.com/my-europe/2024/06/10/eu-election-results-hang-in-the-balance-as-polls-close> (skatīts 25.08.2024.).
- Laganovskis, G.; Brikmane, E. (2024) Eiropas Parlamenta vēlēšanas. Kā sadala mandātus? *LV portāls* (07.06.2024.). <https://lvportals.lv/skaidrojumi/364461-eiropas-parlamenta-velesanas-ka-sadala-mandatus-2024> (skatīts 25.08.2024.).
- Maurice, E. (2024) 2024 EU Elections Results: Limited Change, Great Challenges. *European Policy Centre*. <https://www.epc.eu/en/Publications/2024-EU-elections-results-Limited-change-great-challenges~5b9b2c> (skatīts 25.08.2024.).
- Neugent, N. (2017) *The Government and Politics of the European Union*. 8th ed. Bloomsbury Publishing.
- Norris, P. (2011) *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.

Redakcijā saņemts 05.09.2024., apstiprināts 25.09.2024.



Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0* (CC BY-NC 4.0) starptautisko licenci (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).